

การค้าเสื้อผ้าในสังคมสยามสมัยอยุธยาถึงสมัยรัชกาลที่ 5¹

The Clothes Trade in Siam Society from Ayutthaya Period to the Reign of King Chulalongkorn

โดม ไกรปกรณ^{*}

Dome Kraipakorn

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับการค้าเสื้อผ้าในสังคมสยามสมัยอยุธยาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อค้นหาว่าชาวสยามมีการซื้อขายเสื้อผ้าหรือไม่ อย่างไร อะไรคือที่มาของการค้าเสื้อผ้าจากการศึกษาพบว่า การค้าขายเสื้อผ้าในสังคมสยามสมัยอยุธยา-ต้นรัตนโกสินทร์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการค้าขายผ้าที่ใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม โดยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีการนำเข้าเสื้อผ้าจากประเทศจีน ต่อมาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4-5 เริ่มมีร้านตัดเสื้อแบบตะวันตกเกิดขึ้น เนื่องจากความแพร่หลายของการใช้ผ้าจากตะวันตกและการแต่งกายแบบตะวันตก โดยร้านตัดเสื้อในระยะแรกเป็นร้านของชาวตะวันตก หลังจากนั้นชาวไทยที่ได้เรียนวิชาการตัดเย็บเสื้อผ้าแบบตะวันตกและชาวจีนจำนวนหนึ่งได้หันมาประกอบอาชีพตัดเสื้อผ้า

คำสำคัญ: การค้าเสื้อผ้า ประวัติศาสตร์ไทย

Abstract

This article aims to study the clothes-trade in Siam Society from Ayutthaya period to the reign of King Chulalongkorn. This article also aims to find out, if and how the Siamese took part in the clothes trade and what was its origin. The study finds out that the clothes-trade in Ayutthaya period to the early Rattanakosin period took place alongside with the textile-trade. In the early Rattanakosin period, clothes from China were imported to Siam. In the reign of King

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยของผู้เขียนเรื่อง “การค้าอาหาร เครื่องดื่ม เสื้อผ้า ในสังคมไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย-ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2: ประวัติศาสตร์สังคม” (ทุนอุดหนุนการวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปี 2555)

^{*} อาจารย์ ดร. ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 114 ซอยสุขุมวิท 23 เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110

Mongkut and King Chulalongkorn, western textiles and clothes were popular in Siam., so that more tailor shops owned by Westerners were opened in Siam. After the Siamese learned how to make clothes in western style, they and a small group of Chinese did open the tailor shops themselves.

Keywords: Clothes-trade, Thai History

บทนำ

เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มจัดเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของมนุษย์ โดยข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่แสดงให้เห็นว่า ผู้คนในดินแดนประเทศไทยมีการทอผ้าใช้มาตั้งแต่ประมาณ 5,000 ปี ก่อนซึ่งตรงกับยุคที่นักโบราณคดีเรียกว่า “ยุคหินใหม่” ต่อมารัฐในดินแดนประเทศไทย เช่น รัฐทวารวดี รัฐศรีวิชัย รัฐละโว้ มีการติดต่อค้าขายกับอินเดียและจีน พ่อค้าอินเดียและจีนได้นำผ้าหลายประเภท เช่น ผ้าแพร ผ้าไหม ผ้ามัสลิน ผ้าเยียรบับ เข้ามาขาย โดยผู้ซื้อผ้าจากต่างประเทศได้แก่ กษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง ในขณะที่ราษฎรของรัฐเหล่านี้นิยมเปลือยกายท่อนบน นุ่งผ้าที่ทอเองพันร่างกายท่อนล่าง (ณัฐสุภัทร จันทวิช. 2545: 9-25) หลังจากนั้นนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ผู้คนของรัฐและอาณาจักรสำคัญในดินแดนประเทศไทย เช่น รัฐสุโขทัย อาณาจักรอยุธยา มีทั้งการบริโภคผ้าที่ทอเองและผ้าที่ซื้อจากต่างประเทศ (ณัฐสุภัทร จันทวิช. 2545: 31-59) จากข้อเท็จจริงที่ยกมานี้ ประเด็นคำถามที่ผู้เขียนบทความสนใจคือ นอกจากผ้าที่ใช้นุ่งห่มแล้ว ชาวสยามมีการซื้อขายเสื้อผ้าที่แปรรูปจากผ้าหรือไม่ อย่างไร อะไรคือที่มาของการค้าเสื้อผ้า (ถ้ามี) โดยบทความนี้เป็นการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารและงานศึกษาทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายซึ่งมีหลักฐานค่อนข้างชัดเจนจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นยุคที่ร้านตัดเสื้อแบบตะวันตกเริ่มแพร่หลายในสังคมสยาม

การค้าผ้าและเสื้อผ้าในสมัยอยุธยาตอนปลายถึงต้นรัตนโกสินทร์

ก่อนจะกล่าวถึงการค้าผ้าและเสื้อผ้าในสังคมสยามสมัยอยุธยาตอนปลายถึงต้นรัตนโกสินทร์ ผู้เขียนขอทำความเข้าใจเบื้องต้นก่อนว่า การอธิบายเรื่องนี้ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าสภาพและโครงสร้างทางสังคมสมัยอยุธยาตอนปลายและสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีลักษณะใกล้เคียงกันคือ มีการใช้ระบบศักดินาในการจัดการกำลังคน มีชนบรรมนิยมประเพณีแบบเดียวกัน ต่างกันตรงที่ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีการลดเวลาการรับราชการของไพร่และชาวจีนมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจและสังคมมากกว่าในสมัยอยุธยา (อศินรพีพัฒน์, 2527; อัญชลี สุสายัณห์ สายัณห์. 2552; นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2538)

จากบันทึกของซีมอง เดอ ลาลูแบร์ และนิโกลาส์ แทรแวงส ราชทูตฝรั่งเศสที่เข้ามากรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แสดงให้เห็นว่าราษฎรทั้งชายและหญิงนุ่งผ้า 2 ชั้น โดยเครื่องนุ่งห่มของชายประกอบด้วยผ้าถุงพันเอวแล้วม้วนชายไปเหน็บด้านหลังเหมือนกางเกงขาสั้น มีผ้าอีกผืนคลุมบ่า แต่ไม่สวมเสื้อ เครื่องนุ่งห่มของหญิงประกอบด้วยผ้าแถบคาดอกและผ้าถุงปล่อยชายปิดร่างกายส่วนล่าง ส่วนขุนนางนุ่งผ้าถุงที่ทอสอดเส้นทองและเส้นเงินหรือผ้าลายดอกที่สั่งซื้อจากอินเดีย สวมสนับเพลาตัดด้วยผ้าเนื้อดีอยู่ในผ้าถุง สวมเสื้อชั้นนอกตัดด้วยผ้าปานบางๆหรือผ้ามัสลินเป็นรูปเสื้อครุย เมื่อเข้าเฝ้ากษัตริย์จะสวมลอมพอกสูงเพิ่มอีกชั้นหนึ่ง (แทรแวงส. 2550: 102-103; ลาลูแบร์. 2552: 87-88) ขณะที่กษัตริย์ทรงใช้ฉลองพระองค์ที่ตัดด้วยผ้าเยียรบับ มีฉลองพระองค์ครุยสวมทับอีกชั้น (ลาลูแบร์. 2552: 91) ที่น่าสนใจคือผ้าที่คนสมัยอยุธยาใช้ในระยะแรกๆเป็นผ้าที่ทอใช้เอง มีผ้าบางส่วนที่สั่งซื้อจากอินเดียและจีน ส่วนใหญ่ผ้าที่สั่งซื้อจากนอกคือ ผ้าที่กษัตริย์ เจ้านาย และขุนนางใช้ เช่น ผ้าเยียรบับ ผ้าแพร ฯลฯ ต่อมาเมื่อมีการค้ากับยุโรปพบว่ากรุงศรีอยุธยาได้สั่งซื้อผ้าจากยุโรปด้วย โดยผู้คนในกรุงศรีอยุธยาหาซื้อผ้าได้จากแหล่งขายผ้าหลายแห่งภายในพระนคร เช่น ย่านบ้านป่าขมพู ย่านทุ่งหมาก ย่านฉะไกรใหญ่ (ถวัฏฐภัทร จันทวิช. 2545: 45-46)

อีกประเด็นที่น่าสนใจคือ นอกจากจะมีการซื้อขายผ้าแล้ว ชาวสยามสมัยอยุธยา มีการซื้อขายเสื้อผ้าที่แปรรูปมาจากผ้าด้วย ดังที่หนังสือคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง (2534: 12) ระบุว่า *ย่านป่าผ้าเขียวหลังคูกมีร้านขายเสื้อเขียว เสื้อขาว เสื้อแดงขมพูเสื้อยี่ปุ่น...กั๊งเกงสีต่างๆ* โดยผู้บริโภคลើผ้าที่ตัดเย็บแล้วน่าจะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆได้แก่ กลุ่มชนชั้นสูงและขุนนางซึ่งในบันทึกของบาทหลวงดาซาร์ดและวรรณกรรมสมัยอยุธยา เช่น บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่อง “สังข์ทอง” หรือวรรณกรรมเรื่อง “ลิลิตพระลอ” ระบุว่ากลุ่มนี้นิยมสวมเสื้อ (ถวัฏฐภัทร จันทวิช 2545: 53-55) ส่วนอีกกลุ่มที่มีความเป็นไปได้ว่าจะซื้อหาเสื้อผ้าคือ ไพร่ที่ประกอบการค้าในช่วงจังหวะการขยายตัวของการค้าต่างประเทศในสมัยอยุธยาตอนปลายจนกลายเป็น “ไพร่มั่งมี” ที่มีรายได้สามารถซื้อหาสินค้าที่ขายกันในตลาดทั้งที่ผลิตภายในอาณาจักรและที่มาจากต่างประเทศ โดยผ้าเป็นสินค้าประเภทหนึ่งที่ “ไพร่มั่งมี” สมัยอยุธยาตอนปลายนิยมซื้อหา (สายชล วรรณรัตน์ 2525: 8-20) อย่างไรก็ตาม “ไพร่มั่งมี” ในสมัยอยุธยาตอนปลายยังมีจำนวนไม่มากนักจึงยังไม่ใช้ลูกค้าหลักของตลาดซื้อขายเสื้อผ้า

การค้าผ้าและเสื้อผ้าในสังคมสมัยต้นรัตนโกสินทร์โดยภาพรวมแล้วแตกต่างจากสมัยอยุธยาตอนปลายไม่มากนัก ดังพิจารณาได้จากรูปแบบการแต่งกายของคนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ซึ่งราษฎรหรือไพร่ในยุคนี้ยังคงแต่งกายแบบเรียบง่าย ผู้ชายนุ่งผ้าชั้นเดียว ถักสั้นเหนือเข่า ไม่สวมเสื้อ ส่วนผู้หญิงนุ่งผ้าจีบห่มสไบ ในขณะที่กษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์จะทรงเครื่องแต่งพระองค์ซึ่งประกอบด้วย เครื่องศิราภรณ์ พระราชาภรณ์ ฉลองพระองค์ เครื่องประดับพระองค์ ฉลองพระบาท ฯลฯ ส่วนขุนนางในเวลาเข้า

ฝ้ายจะนุ่งผ้าสมปัก คาดผ้ากรายและเกี่ยวผ้าสำน ซึ่งผ้าแพรวพรรณ เสื้อผ้าและเครื่องประดับของชนชั้นสูง เป็นสินค้าจากต่างประเทศที่เข้ามากับเรือสำเภา (กรมศิลปากร. 2525: 1-4) โดยผ้าที่คนสยามนุ่งมีทั้งผ้าที่ทอในประเทศและที่ซื้อจากอินเดีย เช่น ผ้าลายอย่าง ผ้าสุหรีด และจากจีน เช่น ผ้าไหม ผ้าแพร (เอนก นาวิกมูล. 2547: 15) รวมถึงสิ่งทอประเภทต่างๆที่นำเข้าจากสิงคโปร์ ปีนัง และมะละกา (อดิศร หมวกพิมาย. 2531: 154)

นอกจากผ้า ชาวสยามสมัยต้นรัตนโกสินทร์ยังสามารถซื้อหาเสื้อผ้าที่ตัดเป็นชุดโดยเฉพาะเสื้อผ้านำเข้าจากจีน ดังปรากฏว่าในรายการสินค้าส่งออกของจีนที่ส่งมาขายที่สิงคโปร์ในช่วงพ.ศ.2374-2376 จีนได้นำเสื้อผ้านำสำเร็จรูปมาขายด้วย (คุชแมน. 2528: 58) ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเสื้อผ้านี้น่าจะมีการนำเข้ามาขายในสยามด้วย ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่าสยามมีการนำเข้าสิ่งทอประเภทต่างๆจากสิงคโปร์ ปีนัง และมะละกา ประกอบกับข้อเท็จจริงที่ว่าสมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นช่วงจังหวะที่การค้าระหว่างสยามกับจีนเฟื่องฟูอย่างมาก (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2538: 105-188) โดยแหล่งสำคัญที่ชาวสยามสามารถซื้อหาเสื้อผ้าจากจีนได้คงเป็นตลาดย่านลำเพ็งซึ่งสามารถหาซื้อสินค้าจากจีนแทบทุกประเภทได้ที่นั่น (ปิยนาค บุนนาค. 2549: 4-5)

ความแพร่หลายของผ้าจากตะวันตกและการแต่งกายแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4-5

ช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว-พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการกล่าวถึงครั้งต่อไปจะกล่าวอย่างสั้นๆว่า รัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ตามที่คนไทยส่วนใหญ่รับรู้กันเป็นช่วงที่ความนิยมใช้ผ้าจากตะวันตกในสยามเพิ่มมากขึ้น ดังพบว่าในช่วงรอยต่อระหว่างปลายสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กับต้นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สยามได้สั่งซื้อสินค้าผ้าจากอังกฤษกว่า 780,000 ชิ้น (อินทรี ชาติ. 2546: 130-131) และในสมัยรัชกาลที่ 4 มีพ่อค้าฝรั่งเศสนำผ้าพันคออย่างบาง ผ้าพันคอสตรีสีสด และผ้าตัดกางเกงสีต่างๆ เข้ามาขายในสยาม (จิราวัฒน์. 2554: 179) ไม่เพียงแค่นั้นยังซื้อผ้าจากตะวันตกเท่านั้น รัชกาลที่ 4 ยังทรงโปรดให้เจ้านายและขุนนางเริ่มแต่งกายแบบตะวันตก ดังพบว่า พระองค์ทรงฉลองพระองค์ครุยคลุมอย่างกษัตริย์ประเทศตะวันตก (ณัฐปิยะ อิศระสงคราม. 2545: 50; เอนก นาวิกมูล. 2547: 60) และในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ระบุว่าทรงมีพระราชดำริให้ขุนนางสวมเสื้อเข้าเฝ้าเนื่องจากการไม่สวมเสื้อเป็นการล้าสมัยและทำให้ชาวต่างประเทศมองว่าคนไทยเป็นคนป่า (พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ชำ บุนนาค) (2547: 5-6) อย่างไรก็ตามในสมัยนี้การแต่งกายแบบตะวันตกยังจำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มชนชั้นสูงส่วนหนึ่งเท่านั้น ยังไม่แพร่หลายถึงชาวบ้านทั่วไป (เอนก นาวิกมูล. 2547: 55)

การแต่งกายแบบตะวันตกเป็นที่แพร่หลายในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยในส่วนของชนชั้นสูงเห็นได้ชัดจากคราวที่พระองค์เสด็จประพาสสิงคโปร์ เมื่อพ.ศ. 2413 ซึ่งมีการแก้ไขธรรมเนียมการแต่งกายของเจ้านายและขุนนางที่ตามเสด็จให้ใส่เครื่องแบบเต็มยศเป็นเสื้อแพรสีกรมท่าปักทองที่ข้อมือ นุ่งผ้าม่วงสีกรมท่า ใส่ถุงเท้า รองเท้า โดยฝ่ายทหารที่ตามเสด็จจะมีเครื่องแบบเวลาปกติเพิ่มขึ้นอีกชุดหนึ่งเป็นเสื้อคอเปิดผูกผ้าผูกคออย่างฝรั่ง นุ่งผ้าม่วงสีกรมท่า ใส่ถุงเท้า รองเท้า (ดำรงราชานุภาพ. 2546: 161) หรือคราวเสด็จประพาสอินเดีย เมื่อพ.ศ. 2415 โดยครั้งนี้เจ้านายและขุนนางที่ตามเสด็จให้ใช้เครื่องแบบเช่นเดียวกับคราวตามเสด็จประพาสสิงคโปร์และในคราวนี้เนื่องจากที่อินเดียมีช่างชาวยุโรปที่มีฝีมือในการตัดเครื่องแต่งตัว พระองค์จึงโปรดให้ทำเครื่องแต่งตัวใหม่ที่อินเดียและทรงมีพระราชปรารภว่าเสื้อเปิดอกแบบฝรั่งที่ต้องใส่เสื้อเชิ้ตชั้นใน มีคอเสื้อ มีผ้าผูกคอ ไม่เหมาะสำหรับใส่เวลาเที่ยวเล่นโดยลำลอง เนื่องจากใส่แล้วร้อน จึงตรัสสั่งให้ช่างฝรั่งทำเสื้อปิดตั้งแต่คอมีดุมกลัดตลอดอก แต่ไม่ต้องใส่เสื้อเชิ้ตหรือผูกผ้าผูกคอ เมื่อเสร็จแล้ว นายราชานัดตยานุหาร ว่าที่เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ อาสาคิดซื้อเสื้อแบบใหม่นี้ว่า “ราชแปดแทน” ซึ่งเสื้อราชแปดแทนนี้ต่อมาเป็นที่นิยมในหมู่ข้าราชการในราชสำนักและข้าราชการทั่วไป (สงวน อ้นคง. 2502: 729-731)

นอกจากนี้ รัชกาลที่ 5 ได้ทรงนำเอาวัฒนธรรมการแต่งกายของหญิงชาวยุโรปมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับหญิงไทย โดยเริ่มจากที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้นางในราชสำนักนุ่งผ้าจีบห่มพระภูษาตามในงานพระราชพิธีที่ต้องแต่งเต็มยศใหญ่ แต่ในพระราชพิธีทั่วไปทรงโปรดให้นางในนุ่งโจง[กระเบน] สวมเสื้อแขนยาว ชายเสื้อเพียงบันเอว ซึ่งเรียกกันว่า “เสื้อแขนกระบอก” แล้วห่มสไบแบบห่มสะพักเฉียงบ่าบนเสื้อ และให้สวมถุงเท้า รองเท้าบูต หลังจากนั้นระยะหนึ่งได้มีการดัดแปลงตัวเสื้อสตรีด้วยการประดับลูกไม้และในเวลาต่อมาเริ่มมีการใช้เสื้อตัดแบบตะวันตกสมัยวิกตอเรีย คือ เสื้อคอแขนพองปลายแขนลิบยาวจดข้อมือ ซึ่งเรียกกันว่า “เสื้อแขนหมูแฮม” (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. 2542: 58) ซึ่งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ประมุขของราชสำนักฝ่ายในได้สนองพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 โดยพระนางทรงปรับปรุงเครื่องแต่งพระองค์ในลักษณะผสมผสานการแต่งกายสตรีแบบโบราณของสยามเข้ากับการแต่งกายแบบตะวันตก เกิดเป็นชุดแบบปกติสมัยใหม่สำหรับเสด็จลงพระราชอุทยานหรือเล่นกีฬา คือ ทรงผ้าพื้นแบบโจงกระเบน ฉลองพระองค์ผ้าลูกไม้หรือผ้าสีอ่อนตามสมัยนิยม สะพายแพรติดเข็มกลัด รวมทั้งชุดแต่งกายสำหรับออกงาน คือ ทรงฉลองพระองค์คอกลมแขนกระบอกหรือจีบ ทรงผ้าไหมสีกทองหรือยกเงินมีเชิงชาย จีบไว้หน้าชายพก คาดสายรัดบนพระองค์สายทองซึ่งที่หัวมีการลงยาประดับเพชรพลอยตามแบบโบราณ (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา 2542: 64-65)

รูปภาพที่ 1: สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

ที่มา: <http://kanchanapisek.or.th/>

ในระยะแรกนั้น วัฒนธรรมการแต่งกายแบบตะวันตกแพร่หลายในแวดวงชนชั้นสูงยังไม่ลงมาถึงราษฎรทั่วไปเท่าไรนัก ดังปรากฏว่า ชาวบ้านในสมัยรัชกาลที่ 5 เปลี่ยนการแต่งกายเท่าที่สามารถทำได้ เพียงแต่สวมเสื้อ นุ่งผ้า สวมกางเกงแพรของจีน (เอนก นาวิกมูล. 2547: 81) ในขณะที่รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชประสงค์ให้ราษฎรแต่งกายให้เรียบร้อย ไม่ให้ชาวต่างชาติดูถูกว่าชาวสยามแต่งตัวเหมือนคนป่า โดยมีประกาศออกมา 2 ฉบับในปีพ.ศ. 2441 คือ “ประกาศห้ามคนแต่งกายไม่สมควร มิให้ไปมาในพระราชฐานที่เสด็จออก” ซึ่งห้ามมิให้ชายหญิงที่สวมแต่เสื้อชั้นในหรือไม่สวมเสื้อเลย หรือนุ่งกางเกงสั้นเหนือเข่า หรือสวมรองเท้าไม่มีถุงเท้า รวมทั้งเด็กที่เปลือยกาย เข้ามาในบริเวณพระราชวังชั้นนอกด้านหน้า ยกเว้นคนทำงานชนของก่อสร้าง และ “ประกาศห้ามการแต่งกายไม่สมควร” ซึ่งห้ามชายหญิงนุ่งผ้าหยักขี้ไม่ปกเข่าหรือนุ่งกางเกงขาสั้น หญิงเปลือยอกหรือห่มผ้าไม่ปิดอกให้เรียบร้อย เด็กไม่นุ่งกางเกงหรือไม่สวมเสื้อผ้าเดินไปตามถนน แม่น้ำลำคลอง หรือตามที่สาธารณะ (ณัฐปิยะ อิศสระสงคราม. 2545: 112) ที่น่าสนใจคือ มีชนชั้นกลางส่วนหนึ่งที่แต่งกายแบบตะวันตก ดังเห็นได้จากกรณีของเทียนวรรณ ปัญญาชนคนชั้นกลางที่เกิดในปลายสมัยรัชกาลที่ 3 โตในสมัยรัชกาลที่ 4 มีบทบาทในสังคมและสันนิษฐานว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเทียนวรรณดัดผม ไว้หนวดและแต่งกายสวมถุงเท้ารองเท้าแบบตะวันตกมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เนื่องจากมีความสนใจในความรู้และวิถีชีวิตแบบตะวันตก (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต. 2518: 136-139) รวมทั้งกรณีของผู้หญิงคนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษาแผนใหม่แบบตะวันตกและออกมาทำงานหาเลี้ยงชีพด้วยการเป็นครูและพยาบาล (ปิยะพร จันวัน. 2547: 24-27, 35-36)

ประเด็นสำคัญในที่นี้คือ ชนชั้นสูงและชนชั้นกลางที่นิยมแต่งกายแบบตะวันตก หาเสื้อผ้าแบบตะวันตกได้อย่างไร

ร้านตัดเสื้อแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ

กล่าวได้ว่าร้านตัดเสื้อแบบตะวันตกมีขึ้นพร้อมๆ กับการก่อตัวของกระแสความแพร่หลายของผ้าจากตะวันตกและการแต่งกายแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4-5 โดยหนังสือสมาคมนายจ้างร้านตัดเสื้อแห่งประเทศไทย ฉบับร่วมสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (2525: 6-7) ระบุว่า ร้านตัดเสื้อกางเกงชายแบบยุโรปเริ่มมีขึ้นที่บริเวณถนนเจริญกรุง หลังจากที่ดินถนนเส้นนี้สร้างและแล้วเสร็จในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งข้อเท็จจริงนี้ยังไม่แน่ชัดเท่าไรนัก เนื่องจากผู้เขียนบทความได้สำรวจโฆษณาที่พิมพ์ในหนังสือบางกอกรีคอร์เดอร์ ในสมัยรัชกาลที่ 4 ไม่พบโฆษณาร้านตัดเสื้อแบบยุโรป (เอนก นาวิกมูล. 2535: 19-38) แต่ที่แน่ชัดคือ ห้างร้านฝรั่งที่มาตั้งในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 4 เช่น ห้าง Siam Pradis บริเวณถนนเจริญกรุง มีการนำเอา เสื้อผ้า, หมวก, ถุงเท้า, รองเท้า ฯลฯ เข้ามาขาย (ณัฏฐนัท เลี้ยวไพโรจน์. 2550: 38)

การเกิดขึ้นของร้านตัดเสื้อแบบตะวันตกปรากฏชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังที่สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานภาพทรงเห็นว่า หลังจากที่รัชกาลที่ 5 ทรงกลับจากเสด็จประพาสอินเดียได้ไม่นาน ห้างแรมเซเว็กฟิลด์ ซึ่งเป็นห้างทำเครื่องแต่งตัวในเมืองกัลกัตตา ได้ตามมาตั้งห้างทำเครื่องแต่งตัวที่กรุงเทพฯ ณ บริเวณถนนบำรุงเมือง (ดำรงราชานุภาพ. 2546: 171-172) เช่นเดียวกับที่พบว่าห้างแบดแมนและห้างยอนแซมสัน ของชาวตะวันตก มาทำธุรกิจตัดเสื้อที่บริเวณถนนบำรุงเมือง, เพ็ญนคร, พาหุรัด, เจริญกรุง โดยลูกค้าสำคัญของห้างฝรั่งเหล่านี้ได้แก่ ชนชั้นสูง เช่น สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ (ณัฐปิยะ อิศสระสงคราม. 2545: 164)

รูปภาพที่ 2: ห้างแบดแมน

ที่มา: <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=590329>

ที่น่าสนใจคือห้างฝรั่งมีการนำเสื้อผ้าแบบตะวันตกมาถวายพระบรมวงศานุวงศ์ ดังที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าหลวงวชิรเกล้าทรงเห็นว่า ห้างแรมเซเว็กฟิลด์ถวายหมวก, เสื้อกางเกง, นาฬิกาห้อยกางเกง แต่พระองค์ (มหาวิสุทธิ)

หิต. 2550: 112,141) และสมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี [สมเด็จพระนางเจ้าสวาทวัฒนา] ทรงจ้างฝรั่งมาทำงานรับจ้างเย็บเสื้อผ้าของเจ้านายและข้าราชการสำนักที่อยู่ในพระราชฐาน ณ “โรงเย็บ” ในบริเวณพระที่นั่งทรงธรรม (มหาวิทยาลัย. 2550: 90)

หลังจากร้านตัดเสื้อของชาวตะวันตกดำเนินธุรกิจได้ช่วงหนึ่งจึงมีร้านตัดเสื้อของคนไทยเกิดขึ้น เช่น ห้างเจริญกิจนารีสยามที่บริเวณถนนตะนาว โดยห้างนี้ได้โฆษณาว่า ตัดเสื้อเวลาเย็น เสื้อโอเวอร์โคท เสกิริต ด้วยฝีมือประณีต ทันสมัย และราคาถูกกว่าห้างใหญ่ๆของชาวตะวันตก (สตรีไทย 31 มกราคม 2449 อ้างใน สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. 2542: 73) หรือที่กาญจนาคพันธ์ [ขุนวิจิตรมาตรา] ซึ่งเกิดในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เล่าว่า ที่บริเวณสะพานมอญมีร้านตัดเสื้อของหญิงไทย ชื่อ “ประพี” ตั้งอยู่ (กาญจนาคพันธ์. 2545: 71) นอกจากนี้ในหนังสือ สารบาญชี ส่วนที่ 2 คือราษฎรในจังหวัด ถนน แลตรอก จ.ศ. 1245 เล่มที่ 2 (2541: 20,29) ได้ระบุว่ามีการมีชาวจีนที่ประกอบอาชีพช่างเย็บเสื้อ

การเกิดขึ้นของร้านตัดเสื้อแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4-5 ในกรณีห้างร้านของชาวตะวันตกกล่าวได้ว่ามีที่มาจากความต้องการทำธุรกิจค้าขายของชาวตะวันตกส่วนการเกิดขึ้นของร้านตัดเสื้อของชาวไทย [และชาวจีน] ในบริเวณกรุงเทพฯ น่าจะมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง 2 ประการๆ ได้แก่ การที่สตรีชนชั้นกลางจำนวนหนึ่งได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ซึ่งโรงเรียนสตรีแผนใหม่ที่ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการสอนวิชาตัดเย็บเสื้อผ้าให้แก่ผู้เรียนด้วย (ยุพารักษ์ แจ่มเจนกิจ. 2530) ส่วนอีกประการหนึ่งคือ การเข้ามาของจักรเย็บผ้าแบบตะวันตกและกระแสความนิยมจักรเย็บผ้าแบบตะวันตกในแวดวงสตรีชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง (ณัฐปิยะ อิศสระสงคราม. 2545: 166-169; สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา .2542: 76-81)

ท้ายความ

จากโจทย์ที่ได้ตั้งไว้ในตอนแรก บทความนี้แสดงให้เห็นว่าการค้าเสื้อผ้าเป็นกิจกรรมที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย โดยผู้ที่บริโภคเสื้อผ้าที่แปรรูปมาจากผ้าได้แก่ กลุ่มชนชั้นสูงและขุนนาง <อาจจะรวมถึงไพร่บางส่วน> ต่อมาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์พบว่า ชนชั้นสูงมีการนำเข้าเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายจากต่างประเทศโดยเฉพาะเสื้อผ้าตัดเสร็จจากจีน ความเปลี่ยนแปลงของการค้าเสื้อผ้ามาปรากฏชัดในสมัยรัชกาลที่4-5 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชนชั้นสูงให้ความสนใจการแต่งกายแบบตะวันตกและความนิยมเสื้อผ้าแบบตะวันตกจะขยายมาถึงชนชั้นกลางส่วนหนึ่ง พร้อมๆกับการเกิดขึ้นของร้านตัดเสื้อแบบตะวันตกของชาวตะวันตกและของชาวสยาม

อย่างไรก็ตามผลการค้นคว้าที่นำเสนอในบทความนี้เป็นเพียงภาพสเก็ตคร่าวๆที่ต้องขยายความเพิ่มเติมอีกมาก ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้นำเสนอผลการค้นคว้าที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไปและ

ขอเชิญชวนให้ผู้ที่อ่านบทความนี้ได้ช่วยกันค้นคว้าเรื่องนี้แล้วนำมาเผยแพร่ แลกเปลี่ยน เพื่อต่อยอดความรู้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. 2525. **สมุดภาพวิวัฒนาการการแต่งกายสมัยกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ:

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร.

กาญจนากรพันธุ์. 2545. **กรุงเทพฯเมื่อวานนี้**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สารคดี.

คุชแมน, เจนนิเฟอร์ เวย์น. 2528. **การค้าทางเรือสำเภากิจจีน-สยาม ยุคต้นรัตนโกสินทร์**. ชื่นจิตต์
อำเภอพรรณ (แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง. 2534. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

จิรวรรต, เมอซีเยอร์ เด. 2554. **การค้าภายในประเทศสยาม**. นันทพร บันลือสินธุ์ (แปลและเรียบเรียง).

กรมศิลปากร. **รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 5**, หน้า 147-180.

กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต. 2518. **เอกสารการเมือง-การปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๑๗-**

๒๔๗๗. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

แซรวาส, นิโกลาส์. 2550. **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ใน**

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช). สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล). พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี:
ศรีปัญญา.

ณัฐภัทร จันทวิช. 2545. **ผ้าและการแต่งกายในสมัยโบราณจากจิตรกรรมฝาผนังบนพระที่นั่งพุท**

ไธสวรรย์ พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า). กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ
สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.

ณัฐปิยะ อิศระสงคราม. 2545. **การเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของคนไทย รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ**

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453). ปรินิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ณัทรนัท เลี้ยวไพโรจน์. 2550. **ศูนย์การค้ากับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนกรุงเทพมหานคร**

พ.ศ. 2526-2539. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. 2546. **ความทรงจำ**. กรุงเทพฯ: มติชน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2538. **ปากไก่และใบเรือ ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์-วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: แพร่สำนักพิมพ์.

ปิยนาก บุนนาค. 2539. **สำเพ็ง: ประวัติศาสตร์ชุมชนชาวจีนในกรุงเทพมหานคร**. ใน **สุภาวศ์ จันทวานิช (บรรณาธิการ). สำเพ็ง: ประวัติศาสตร์ชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ**, หน้า 1-22. กรุงเทพฯ: ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปิยะพร จันวัน. 2547. **ทัศนะของ “ผู้หญิงทำงาน” ในสังคมไทย พ.ศ. 2500-2516**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้า. 2550. **จดหมายเหตุรายวันของสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค). 2547. กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ.

ยุพารักษ์ แจ่มเจนกิจ. 2530. **การศึกษาของสตรีไทย: ศึกษากรณีเฉพาะของโรงเรียนราชินี (พ.ศ. 2447-2503)**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ลาอุแบร์, มงซีเออร์ เดอ. 2552. **จดหมายเหตุลาอุแบร์ ราชอาณาจักรสยาม**. สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล). พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: ศรีปัญญา.

สายชล วรรณรัตน์. 2525. **เศรษฐกิจและสังคมไทยในสมัยปลายอยุธยา**. **วารสารธรรมศาสตร์** 11: 3 (กันยายน): 6-40.

สารบัญชี่ ส่วนที่ 2 คือราษฎรในจังหวัด ถนน แลตรอก จ.ศ. 1245 เล่มที่ 2. 2541. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ.

สงวน อ้นคง. 2502. **สิ่งแรกในเมืองไทย เล่ม ๓**. พระนคร: แพร่พิทยา.

สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. 2542. **การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

หนังสือสมาคมายจ้างร้านค้าตัดเสื้อแห่งประเทศไทย ฉบับร่วมสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. 2525. กรุงเทพฯ: สมาคมายจ้างร้านค้าตัดเสื้อแห่งประเทศไทย.

อดิน รพีพัฒน์,ม.ร.ว. 2527. **สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325-2416)**. ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข และพรณี สรบุญมี (แปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

อดิศร หมวกพิมาย. 2531. **กรมท่ากับระบบเศรษฐกิจไทย: วิเคราะห์โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลง**

- ตั้งแต่สมัยธนบุรีถึงการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2310-2398. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร-
มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อัญชลี สุสายัณห์. 2552. **ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- อินทิรา ชาสีร์. 2546. **เครือข่ายพ่อค้าผ้าชาวอินเดียในสังคมไทยระหว่าง พ.ศ. 2400-2490**.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- เอนก นาวิกมูล. 2535. **โฆษณาไทยสมัยแรก**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: แสงแดด.
- เอนก นาวิกมูล. 2547. **การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.